

5. WIKIPEDIA (2015) Blok «Nasha Ukraina» — Bloc «Our Ukraine». [Online] 27th May. Available from: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%F8%D3%EA%F0%E8%ED%EF%F0%F2%E8%FF>. [Accessed: 22nd June 2015]. (In Russian).
6. KORRESPONDENT. NET (2001) *Jushhenko otchitalsja o hode sozdanija «Nashej Ukrainy» — Yushchenko reported on the creation of «Our Ukraine»* [Online]. 1st September. Available from: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/27427-yushchenko-otchitalsya-o-hode-sozdaniya-nashej-ukrainy>. [Accessed: 17nd June 2015]. (In Russian).
7. NASHA UKRAYINA. TSENTRALNIY INFORMATSIYNIY SERVER — OUR UKRAINE. THE CENTRAL INFORMATION SERVER (2001) *Nasha istoriya — Our history* [Online]. May 2001. Available from: <http://www.razom.org.ua/454/455/>. [Accessed: 20nd June 2015]. (In Ukrainian).
8. PEOPLE. SU. (2001) *Viktor Andreevich Jushhenko: Biografija — Viktor A. Yushchenko: Biography* [Online] 29 September. Available from: <http://www.people.su/130074>. [Accessed: 6 May 2015]. (In Russian).

Надійшла до редакції 19 жовтня 2015 р.

УДК 929Розенфельд:378.662(477.74–21)«1928/1931»

М. С. Кучерук

ЧЕТВЕРТЫЙ РЕКТОР ОДЕСЬКОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА — М. Ф. РОЗЕНФЕЛЬД (1928–1931): ЗНИК БЕЗВИСТИ?

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Кучерук Марина Сергіївна, к. і. н., доц., доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: kucherukmaryna@ukr.net

АННОТАЦІЯ

Інженер М. Ф. Розенфельд — невідома до цього часу особистість. У нас немає даних про те, чи мав він наукові ступені, який предмет викладав в інституті, який його внесок у науку. Невідомо, як його звали, тільки його прізвище і фото в музеї історії університету. У 1928–1931 рр. М. Ф. Розенфельд працює в Одеському політехнічному інституті на посаді ректора.

1920-ті рр. ознаменовані двома новаторськими, невідомими до цього підходами у викладанні — запровадження нових методів у

навчанні і українізацією. Саме в цей час у технічних вишах велике значення надають зв'язку теорії і практики, обов'язковому викладанню українською мовою, веденню документації українською мовою, посилюється дисципліна. Розширюється власна науково-технічна база інституту, і це сприяє укріпленню зв'язків із промисловими підприємствами міста та області. Політехнічний інститут розвивається, у ньому працюють відомі вчені, збільшується контингент студентів.

Але ми можемо тільки здогадуватися про внесок М. Ф. Розенфельда у розвиток вишу. Документи Одеського державного архіву мало про що нам скажуть. У виданнях, присвячених історії Одеського національного політехнічного університету про нього взагалі ані слова. М. Ф. Розенфельда було репресовано. Наразі у даній статті лише ставиться питання — повернення втрачених імен. Тема потребує всебічного дослідження.

Ключові слова: *М. Ф. Розенфельд; Одеський політехнічний інститут; ректор.*

М. С. Кучерук

ЧЕТВЕРТЫЙ РЕКТОР ОДЕССКОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА — М. Ф. РОЗЕНФЕЛЬД (1928–1931): ИСЧЕЗ БЕЗ ВЕСТИ?

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Кучерук Марина Сергеевна, к. и. н., доц., доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: kucherukmaryna@ukr.net

АННОТАЦИЯ

Инженер М. Ф. Розенфельд — личность, до этого времени неизвестная. Мы не располагаем данными о том, были ли у него научные степени, что он преподавал, что он сделал для науки. Известно его имя, только фамилия и фотография в музее истории университета. В 1928–1931 гг. М. Ф. Розенфельд работает в Одесском политехническом институте на должности ректора.

1920-е гг. ознаменованы двумя новаторскими, неизвестными до того подходами в преподавании — внедрением новых методов в обучении и украинизацией. Именно в это время в технических вузах значительное внимание уделяют связи теории и практики, обязательному преподаванию на украинском языке, ведению документации на украинском языке, усиливается дисциплина. Расширяется собственная научно-техническая база института, и это способствует укреплению связей с промышленными предприятиями города и

області. Политехнический институт развивается, здесь работают известные ученые, увеличивается контингент студентов.

Но мы можем только догадываться, какой вклад совершил М. Ф. Розенфельда в развитие вуза. Документы Одесского государственного архива мало что нам говорят. В изданиях, посвященных истории Одесского национального университета о нём ни одного слова. М. Ф. Розенфельда был репрессирован. В данной статье поставится вопрос о возвращении утраченных имен. Тема требует тщательного исследования.

Ключевые слова: М. Ф. Розенфельд; Одесский политехнический институт; ректор.

M. S. Kucheruk

THE FOURTH RECTOR OF ODESSA POLYTECHNIC INSTITUTE M. F. ROSENFELD (1928–1931): IS MISSING?

Odessa National Polytechnic University,
1, Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine

Kucheruk Marina Sergiivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine; kucherukmaryna@ukr.net

ABSTRACT

Engineer M. F. Rosenfeld is an unknown hitherto personality. We have no information on whether he had scientific degrees, on disciplines he taught at the Institute, on his contribution to the science. There is no information about his name; only his surname and photo in the Museum of History of the University are available. In the 1928–1931, M. F. Rosenfeld worked as a Rector in Odessa Polytechnic Institute.

The 1920-ies were marked by two innovations unknown before his teaching approaches: introduction of new teaching methods and Ukrainization. It was the time, when in technical universities the main importance was given to the interconnection between theory and practice, to the compulsory teaching of the Ukrainian language, the Ukrainian language documentation, and the enhanced discipline. The own scientific and technical base of the institute was expanding, that contributed to the strengthening of ties with city and region industry. Polytechnic Institute develops; there are well-known scientists, the number of students increases.

However, we can only guess M. F. Rosenfeld contribution to the development of the University. The documents from Odessa State Ar-

chives say little about this. There is no word about his life in publications on the history of Odessa National Polytechnic University as well. M. F. Rosenfeld was repressed. Nowadays, the only question of this article is to return lost names. The subject requires a comprehensive study.

Key words: M. F. Rosenfeld; Odessa Polytechnic Institute; rector.

М. Ф. Розенфельд був четвертим ректором Одеського національного політехнічного університету, або, як він називався в ті роки — Одеського політехнічного інституту. Його ім'я невідоме, наукові досягнення невідомі, не знаємо навіть, в галузі якої науки він працював, знаємо тільки, що він був інженером. Він зник безвісти. Репресований. Ворог народу. Про таких намагалися навіть не згадувати.

Мета статті подвійна: наукова і моральна. Наукова мета банальна: дослідити життя та діяльність професора Розенфельда на посаді ректора Одеського політехнічного інституту та його внесок у розвиток вишу в зазначений період.

Значно важливіша інша мета — моральна. Це: повернути втрачене ім'я в історію. Процес реабілітації почався ще у 1960-х рр., проте він не завершений і досі. Мільйони чесних і достойних людей, талановитих, працьовитих, добросовісних, затаврованих радянською владою, тих, хто повірив більшовикам, відмовились емігрувати, повірили у щирість ленінських гасел, завзято взяли будувати нову систему, радянську, нове суспільство, радянське, щоб нарешті «здійснити скачок із царства необхідності у царство свободи», у справедливе суспільство, де «з кожного — по можливості, кожному — по необхідності». І виявилися непотрібними цій системі і цьому суспільству. Їм на зміну прийшли інші люди, що поселилися у будинках, яких не будували, і збирали врожай, якого не сіяли.

Одеському національному політехнічному університету присвячені три видання. Праця Є. І. Цимбала і В. В. Нікуліна, видана до 50-річчя вишу, окреслює основні віхи історії університету, починаючи від заснування і закінчуючи 1960-ми роками [1]. У період незалежності друком вийшли дві монографії у співавторстві Ю. С. Денисова і В. І. Бондаря. Перша вийшла у світ 2000 р. [2], друге видання, доповнене, побачило світ у 2003 р. [3]. На відміну від радянського видання, книги Ю. С. Денисова і В. І. Бондаря містять біографічні нариси

вчених, що працювали в ОНПУ у різні роки. Проте жодної інформації про Розенфельда в цих виданнях немає (виняток становить хіба що одна сторінка, на якій розміщено портрети ректорів університету).

Більше інформації містить Державний архів Одеської області. Хоча із нього вилучено документи, починаючи з 1930-го р., і відсутня інформація по університету аж до 1944 р., відсутні документи, що безпосередньо торкаються особистості Розенфельда, у декотрих документах, про які мова піде далі, знаходимо натяки, які, хоч і не в повній мірі, проте допомагають нам відновити події, що відбувалися.

Перша стаття про Одеський національний політехнічний університет (у співавторстві В. І. Бондаря та В. В. Лебеда) присвячена систематизації головних етапів діяльності університету [4]. Перша стаття, в якій мова йдеться власне про персоналію, «Слово про першого ректора. Постановка проблеми» присвячена аналізу історіографії створення Одеського національного політехнічного університету [5]. Наступна стаття «У витоків: Іван Юрійович Тимченко (1919–1920). Другий ректор Одеського національного політехнічного університету», як видно із назви, висвітлює роботу другого ректора вишу [6]. Третя стаття: «Гаврило Костянтинівич Суслов: третій ректор Одеського політехнічного інституту (1921–1928)» [7]. Дана публікація, четверта стаття, є продовженням теми дослідження історії університету та діяльності ректорів вишу.

Роки громадянської війни, що спричинила масове знищення господарства, малочисельність лав самих більшовиків, змушували останніх йти на компроміси з неросійськими народами, в тому числі і з українцями. 20-ті роки ХХ століття небезпідставно вважаються «золотим віком» українців під владою Рад.

Першим компромісом було запровадження нової економічної політики (непу) 21 березня 1921 р., на Х з'їзді партії. Основне завдання непу полягало в тому, щоб заспокоїти селянство і поживити виробництво продуктів харчування. Замість ревізій уряд обкладав селян податком [8, с. 470]. Крім того, більшовики дозволили селянам вільну торгівлю сільськогосподарською продукцією. Також уряд відмовився від контролю над внутрішньою торгівлею, надавав в оренду невеликі виробництва, заохочував іноземні капіталовкладення.

Другим компромісом стало запровадження політики коренізації, початок якої більшовики поклали у 1923 р. на ХІІ з'їзді. Коренізація полягала в тому, щоб спонукати українців йти до партії та державного апарату, службовців — вивчати і користуватися українською мовою, державу — підтримувати культурний і соціальний розвиток українського народу. Найбільший вплив кампанія українізації справила на освіту. У 1925 р. чиновникам наказали використовувати українську мову. В 1927 р. Каганович оголосив, що все партійне діловодство буде вестися українською мовою. Якщо у 1922 р. українською мовою велося менш ніж 20 % урядових справ, то у 1927 р. цей відсоток складав уже 70 % [8, с. 477].

1920-ті рр. стали часом небаченого розквіту української культури. Експеримент і новаторство поширювалися також і в освіті. Радянський уряд сприяв створенню нових типів шкіл і підходів у викладанні. Згодом у школах були запроваджені програми, в яких особливе значення надавалося поєднанню праці і навчання, колективному навчанню і технічній освіті [8, с. 488].

Проте повернімося до Одеського політехнічного інституту. У монографіях В. І. Бондаря і Ю. С. Денисова інформація про період з 1928 по 1931 р. взагалі відсутня, а Є. І. Цимбал і В. В. Нікулін обмежуються тільки загальними даними.

Так, задля відповідності вимогам реорганізації системи народного господарства, вся система вищої освіти також була реорганізована. Замість попередньої підготовки спеціалістів широкого профілю нові спеціалізовані навчальні заклади мали випускати інженерні кадри для певних галузей народного господарства. У зв'язку з цим керівництво вишами передавалось відповідним наркоматам і відомствам [1, с. 42].

Одеський політехнічний інститут зазнав серйозних змін. З його складу вийшли інженерно-будівничий, електротехнічний і кораблебудівельний факультети, на базі яких згодом були створені самостійні виші вузького профілю. На початку 1930/1931 навчального року інститут переходить у підпорядкування Наркомату важкої промисловості СРСР. У 1929 р. інститут ректорів у всіх вишах країни було замінено інститутом директорів. У руках директорів і деканів зосереджувалися всі адміністративно-господарські функції. Посилювалася на-

вчальна дисципліна. Починаючи із 1930 р. була запроваджена обов'язкове відвідування студентами занять.

Реорганізація вищої школи допомогла вишам встановити більш міцні відносини із підприємствами, готувати кадри у відповідності із потребами окремих наркоматів і відомств, які, в свою чергу, турбувались про укріплення матеріально-технічної бази підвідомчих навчальних закладів, направляли на педагогічну роботу найбільш кваліфікованих робітників. В той час немало інженерів з машинобудівельних підприємств перейшли до Одеського політехнічного інституту.

Строк навчання визначався від 3 до 3,5 років. На вивчення загальнотехнічних предметів і спеціальних дисциплін відводилося 80–85 відсотків навчального часу, окрім виробничої практики [1, с. 43]. Одним із нововведень стає лабораторно-бригадний метод навчання.

Система перевірки знань була замінена колективними співбесідами і звітами. В основу всього навчального процесу були покладені семінарські та лабораторні заняття. Лекції з усіх дисциплін були зведені до мінімуму. Основною навчальною ланкою інституту стала група, яка підрозділялась на 5–6 бригад по 4–5 студентів кожна. Бригада отримувала від викладача завдання і мала свій окремий навчальний план. Проте бригадно-лабораторний метод себе не виправдав, і згодом його було замінено на лекційно-семінарські заняття [1, с. 44].

Ось і всі свідчення, які ми отримуємо у названій праці.

Ні про професорсько-викладацький склад, ні про студентів інформації ми не знаходимо.

Державний архів Одеської області допомагає нам виявити деякі замовчувані аспекти тодішньої ситуації в інституті. Незважаючи на те, що певна кількість документів у зв'язку із репресіями була вилучена, а документи, що залишилися, досить банального змісту. Це протоколи засідань ректорату, накази по інституту, службові записки, заяви. Тобто, всі документи, якими користується кожна організація. Проте навіть на цих, здавалося б, малоцікавих сторінках, ми натрапляємо на справжні відкриття.

Перше, що кидається в очі, навіть якщо не вчитуватися у справи, — переважна більшість документації велася українською мовою.

Протокол № 223/13 засідання Правління Одеського політехнічного інституту ім. Г. І. Петровського* від 13 квітня 1929 р. Порядок денний, пункт перший — інформація ректора інституту про подорож до Харкова та Москви. Читаємо далі: інформація ректора тов. Розенфельда про наради ректорів, що відбулися в Харкові та Москві, та наслідки з'ясування низки питань. У його доповіді ми читаємо про те, що на нарадах було звернуто увагу на необхідність підвищення якості продукції, подолання хиб, зокрема недостатньої дисциплінованості студентів і викладачів (невідвідування лекцій, запізнення, слабка підготовка лекторів), недостатньої проробки навчальних планів, відірваність їх від життя. Також серед завдань: підсилити та поліпшити переведення викладання на українську мову [9, арк. 15].

Про актуальність ведення занять українською мовою свідчить такий документ: заява завідувача секції хімічних та фізико-хімічних досліджень Одеського інституту науково-судової експертизи, викладача Одеського технікуму прикладної хімії В. П. Малицького з проханням надати йому посаду професора хімії інституту. В ній В. П. Малицький, разом із додатком свого резюме із списком надрукованих праць і деяких примірників, зазначає, що він викладав в технікумі українською мовою, починаючи з 1924 р. [10, арк. 96].

Натрапляємо в архіві ще на один цікавий документ. Це наказ ректора № 21. В ньому він називає головні недоліки навчального процесу, що призводять до низької якості освіти. Це: занадто млявий темп переробки програм, не досить рішуче усунення в нових програмах зайвого матеріалу та паралелізму, діяльність предметних комісій в цьому напрямку незадовільна [11, арк. 25]. Кульгала в той час і дисципліна: занадто млява активність частини професорів, серед студентів — великий відсоток прогулів та запізнь на заняття [11, арк. 26]. Відповідно до завдань, ректор підписав наказ, спрямований на посилення дисципліни в інституті. Цей факт вказаний у праці Є. І. Цимбала і В. В. Нікуліна, але не вказано того, чиїми зусиллями це було зроблено.

Таким чином, з допомогою частини архівних документів нам вдалося дещо відновити картину подій. Ми побачили, що

* До речі, той факт, що інститут носив ім'я Г. І. Петровського, також відкрився в архіві. У вищезазначених монографіях про це ні слова.

офіційна, радянська версія історії — одна. Документи нам подають іншу версію. Але це лише натяки. Залишаються не дослідженими інші архіви — НКВС. Маємо надію, що в разі, якщо будуть розсекречені, вони нам ще багато чого зможуть відповісти.

Література та джерела

1. Одесский политехнический институт. Краткий исторический очерк (1918–1968) / Е. И. Цымбал, В. В. Никулин. — К.: Издательство Киевского университета, 1968. — 224 с.
2. История Одесского политехнического в очерках / Ю. С. Денисов, В. И. Бондарь. — Одесса: Астропринт, 2000. — 444 с.
3. История Одесского политехнического в очерках. 1918–2003 / Ю. С. Денисов, В. И. Бондарь. — Одесса: Астропринт, 2003. — 656 с.
4. Оборський Г. О. Одеський національний політехнічний університет. Родовід / Г. О. Оборський, В. І. Бондар, В. В. Лебідь // Праці одеського політехнічного університету. Наук. та наук.-вироб. зб. — Одеса, 2013. — Вип. 3 (42). — С. 323–328.
5. Оборський Г. О. Слово про першого ректора. Постановка проблеми / Г. О. Оборський // Інтелігенція і влада: громад.-політ. науковий зб. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2012. — Вип. 25. — С. 14–18.
6. Оборський Г. О. У витоків: Іван Юрійович Тимченко (1919–1920). Другий ректор Одеського національного політехнічного університету / Г. О. Оборський // Інтелігенція і влада: громад.-політ. науковий зб. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2014. — Вип. 30. — С. 283–288.
7. Оборський Г. О. Гаврило Костянтинівич Суслов: третій ректор Одеського політехнічного інституту (1921–1928) / Г. О. Оборський // Інтелігенція і влада: громад.-політ. науковий зб. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2015. — Вип. 32. — С. 420–432.
8. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. — К.: Либідь, 1993. — 720 с.
9. Державний архів Одеської області. — Ф-126. — Оп. 1. — Спр. 482: Протоколи засідань правління Одесского политехнического института. — 44 арк.
10. Державний архів Одеської області. — Ф-126. — Оп. 1. — Спр. 557: Личные дела профессоров, преподавателей и ассистентов института. «М — Э». — 363 арк.
11. Державний архів Одеської області. — Ф-126. — Оп. 1. — Спр. 590: Приказы Одесского политехнического института. — 27 арк.

REFERENCES

1. CYMBAL, E. I. & NIKULIN, V. V. (1968) *Odesskij politehnicheskij institut. Kratkij istoricheskij ocherk (1918–1968) — The Odessa Polytechnic Institute. Brief historical Essay (1918–1968)*. Kyiv: Publishing the Kyiv University. (In Russian).
2. DENISOV, Ju. S. & BONDAR, V. I. (2000) *Istorija Odesskogo politehnicheskogo v ocherkah — History of the Odessa Polytechnic in Essays*. Odessa: AstroPrint. (In Russian).
3. DENISOV, Ju. S. & BONDAR, V. I. (2003) *Istorija Odesskogo politehnicheskogo v ocherkah. 1918–2003 — History of the Odessa Polytechnic in Essays 1918–2003*. Odessa: AstroPrint. (In Russian).
4. OBORSKYI, G. O., BONDAR, V. I. & LEBID', V. V. (2013) Odes'kyi natsional'nyy politekhnichnyy universytet. Rodovid — Odessa National Polytechnic University. Genealogy. *Odes'kyi Politekhnichniy Universytet. Pratsi — Odessa Polytechnic University. Proceedings*. 3(42). Odessa. p. 323–328. (In Ukrainian).
5. OBORSKYI, G. O. (2012) Slovo pro pershoho rektora. Postanovka problemy — The word about the first rector. (Problem setting). *Intelihentsiya i vlada. Hromad.-polit. naukovyy zb. Seriya: istoriya — Intellectuals and State Power. Collected Works. History series*. Iss. 25. Odessa. p. 14–18. (In Ukrainian).
6. OBORSKYI, G. O. (2014) U vytokiv: Ivan Yuriyovych Tymchenko (1919–1920). Druhyy rektor Odes'koho natsional'noho politekhnichnoho universytetu — The Beginning: I. Ju. Timchenko (1919–1920). The second Rector of Odessa National Polytechnic University. *Intelihentsiya i vlada. Hromad.-polit. naukovyy zb. Seriya: istoriya — Intellectuals and State Power. Collected Works. History series*. Iss. 30. Odessa. p. 283–288. (In Ukrainian).
7. OBORSKYI, G. O. (2015) Havrylo Kostyantynovych Suslov: tretiy rektor Odes'koho politekhnichnoho instytutu (1921–1928) — Gabriel Konstantinovich Suslov: third rector of the Odessa Polytechnic Institute (1921–1928). *Intelihentsiya i vlada. Hromad.-polit. naukovyy zb. Seriya: istoriya — Intellectuals and State Power. Collected Works. History series*. Iss. 32. Odessa. p. 420–432. (In Ukrainian).
8. SUBTELNYI, O. (1993) *Ukrayina. Istoriya — Ukraine. History*. Kyiv: Lybid'. (In Ukrainian).
9. *Protokoly zasedanij pravlennija Odesskogo Politehnicheskogo instituta — Minutes of meetings of the board of the Odessa Polytechnic Institute (1928–1929) Fund P-126. Description 1. Case 482. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti — State Archive of Odessa region*. Odessa. (In Russian).
10. *Lichnye dela professorov, prepodavatelej i assistentov instituta. S «M — Je» — Personal files of professors, lecturers and assistants of the Institute. With the «M — E»*. (1929) Fund P-126. Description 1. Case 557. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti — State Archive of Odessa region. Odessa. (In Russian).

11. *Priказы Odesskogo Politehnicheskogo instituta — Orders Odessa Polytechnic Institute* (1930) Fund P-126. Description 1. Case 590. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti — State Archive of Odessa region. Odessa. (In Russian).

Надійшла до редакції 3 листопада 2015 р.

УДК [75.071.1:379.8](477.4)

О. П. Прищепя

**ВИСТАВКОВА Й ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ХУДОЖНИКА В. К. РОЗВАДОВСЬКОГО ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ДОВКІЛЛЯ
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Ст. Бандери, 12, м. Рівне, 33028, Україна

Прищепя Олена Петрівна, к. і. н., доц., доцент кафедри історії України, e-mail: bogol2006@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Подається авторське визначення міського освітньо-культурного середовища як комплексу духовної взаємодії містян, сконцентрованого навколо навчальних закладів, освітньо-культурних установ, громадських організацій. Наголошується на специфіці його формування у Правобережній Україні в добу Російської імперії, оскільки традиційно кожна етнічна міська спільнота (поляки, євреї, українці) вибудовувала тут власний культурний комунікаційний простір — переважно ізольований один від одного.

З'ясується, що на початку ХХ століття до формування міського культурного довкілля, здатного об'єднати між собою достатньо широкий загальний містян, долучаються і виставкові заходи. Новацією в культурному житті повітових міст і містечок Київської і Подільської губерній стали пересувні художні виставки, зініційовані митцем В. К. Розвадовським. Хоча за задумом вони мали слугувати передусім селянському люду, головними маркерами їх маршрутів були міста та містечка. На відміну від сільської місцевості розгортання виставок у міських поселеннях згуртовувало ширше коло осіб, здатних долучитися до поцінування високого мистецтва. При цьому в орбіту культурної взаємодії включалися як громадські організації (до прикладу попечительства про народну тверезість), так і міські клубні осередки, зокрема народні доми. Виставкові заходи активно висвіт-

лювала як столична, так і місцева преса, виступаючи при цьому інструментом формування культурно-інформаційного простору міст.

Підкреслюється тенденція до українського забарвлення досліджуваних виставкових заходів, яке проявлялося як у підборі виставлених для огляду художніх творів, так і в спробах вести екскурсійний огляд українською мовою.

Ключові слова: міські поселення; Правобережна Україна; Російська імперія; освітньо-культурне середовище; В. К. Розвадовський; пересувні художні виставки; виставкові заходи; преса; екскурсійний огляд.

Е. П. Прищепя

**ВИСТАВОЧНА І ПРОСВІТІТЕЛЬСКАЯ ДІЯТЕЛЬНОСТЬ
ХУДОЖНИКА В. К. РОЗВАДОВСКОГО КАК ФАКТОР
ФОРМИРОВАНИЯ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ
ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ ХХ в.**

Ривненский государственный гуманитарный университет,
ул. Ст. Бандеры, 12, г. Ривне, 33028, Украина

Прищепя Елена Петровна, к. и. н., доц., доцент кафедры истории Украины, e-mail: bogol2006@ukr.net

АННОТАЦИЯ

Дается авторское определение городской образовательно-культурной среды как комплекса духовного взаимодействия горожан, сконцентрированного вокруг учебных заведений, образовательно-культурных учреждений, общественных организаций. Отмечается специфика его формирования в Правобережной Украине в период Российской империи, поскольку традиционно каждая этническая общность (поляки, евреи, украинцы) создавала здесь собственное культурное коммуникативное пространство — преимущественно изолированное друг от друга.

Выясняется, что в начале ХХ века в формировании городской культурной среды, способной объединить между собой достаточно широкий круг горожан, были задействованы и выставочные мероприятия. Новацией в культурной жизни уездных городов и местечек Киевской и Подольской губерний стали передвижные художественные выставки, инициированные художником В. К. Розвадовским. Хотя по замыслу они должны были обслуживать прежде всего крестьян, главными маркерами их маршрутов были города и местечки. В отличие от сельской местности развертывание выставок в городских поселениях сплачивало более широкий круг лиц, способных приобщиться к почитанию высокого искусства.